

УДК 004. 89; 519.816; 351.746.1

Олександр МИХАЙЛЕНКО,

кандидат військових наук,

*Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький*

ОСНОВНІ СПОСОБИ ДІЙ ПІДРОЗДІЛІВ ПРИКОРДОННОГО ЗАГОНУ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ МАСОВИХ ЗАХОДІВ У ПРИКОРДОННИХ РАЙОНАХ

У статті проведений аналіз й здійснено узагальнення досвіду оперативно-службової діяльності підрозділів Державної прикордонної служби України, ЗС України в умовах загострення суспільно-політичної обстановки, проведення антитерористичної операції в прикордонних регіонах, а саме великої вірогідності виникнення масових заворушень з використанням місцевого населення для дестабілізації обстановки в прикордонних районах. На основі цього розроблено прийоми й способи дій підрозділів при охороні державного кордону в умовах ускладнення обстановки, протидії їх блокуванню натовпом, окремими групами місцевого населення.

Ключові слова: масові заходи, блокування ділянок маршрутів руху, способи та прийоми дій при деблокуванні (розсіюванні), спеціальні заходи з припинення порушення державного кордону великими групами цивільного населення.

© Михайленко О.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Зазвичай у початковий період збройного конфлікту спостерігається різкий підйом масової активності заполітизованого маргінального елемента, який за своєю психічною організацією не здатний мислити реально. Такі групи місцевого населення використовуються противником (спеціальними службами інших держав) для блокування дій підрозділів Державної прикордонної служби України з метою втрати часткового чи повного контролю останніми над державним кордоном. Крім того, противник може прикриватися натовпом як живим щитом або використати заручників. Важливу проблему при цьому становить питання законності та визначення міри застосування сили проти натовпу або в натовпі. Не став виключенням і досвід проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. У літературі існує низка наукових праць, присвячених дослідженню проблем організації оперативно-службової (службово-бойової) діяльності підрозділів силових структур в умовах загрози блокуванню їх дій з використанням груп місцевого населення [1; 2]. У роботах [3] наводиться досвід протидії підрозділами армій передових країн світу та Збройних Сил України використанню противником місцевого населення для вирішення своїх тактичних завдань. У [4; 5] викладені норми міжнародного гуманітарного права щодо застосування сили до місцевого населення, що перешкоджає виконанню завдань військовослужбовцями. Проте в даних роботах не конкретизована тактика силових структур при локалізації конфліктних ситуацій, що виникають у прикордонних районах, відсутні конкретні рекомендації для командирів підрозділів охорони кордону щодо порядку застосування наявних сил та засобів при протидії незаконному перетину державного кордону під час масових заходів у прикордонні, блокуванню дій прикордонних нарядів і прикордонних підрозділів.

Тому **метою статті** є аналіз та узагальнення досвіду проведення підрозділами Державної прикордонної служби України у взаємодії

з іншими правоохоронними органами та ЗС України спеціальних заходів щодо припинення порушення державного кордону великими групами цивільного населення і на основі цього розроблення прийомів й способів дій при блокуванні натовпом ділянок, маршрутів руху, військових містечок (об'єктів) у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як показує досвід, основними прийомами дій агресивно налаштованого натовпу проти військових підрозділів, у тому числі й підрозділів ДПСУ, з метою перешкоджання ними виконання поставлених завдань є:

блокування місць постійної дислокації підрозділів та маршрутів пересування прикордонних нарядів або їх місць несення служби;

вчинення масових безладів поблизу державного кордону (лінії зіткнення сторін – для районів, де проводиться АТО) та в пунктах пропуску через кордон (КПВВ);

протидія притягненню винних за порушення чинного законодавства України до відповідальності.

Способи, які може застосовувати агресивно налаштований натовп, це: традиційне закидання військовослужбовців камінням і пляшками з запалювальними речовинами;

прагнення “вирвати” з лав військовослужбовців когось одного, затягти його усередину натовпу, обеззброїти, побити тощо;

натовп раптово розступається й випускає вперед стрільців, які відкривають по військовослужбовцях швидкий і біглий вогонь, після чого “поринають” назад у натовп, що негайно змикається за ними;

збирання та підтягування під час ведення переговорів додаткових сил і засобів сепаратистів у місця (укриття) праворуч (ліворуч) від заблокованої натовпом дороги;

відкриття терористами вогню по службовому транспорту з початком його руху з-за спин цивільних (провокаторів) і одночасне повалення на дорогу попереду та позаду нього дерев, які перекривають шляхи просування та відходу та ін.

Проблема деблокування маршрутів руху прикордонних нарядів, військових підрозділів, що заблоковані цивільним населенням,

ускладнюється особливостями застосування сили проти нього відповідно до норм міжнародного гуманітарного права:

забороняється застосування фізичної сили, якщо місцеве населення не примушує до цього і заколотники (підбурювачі) чітко це усвідомлюють;

застосування сили повинно бути зведено до мінімуму та завжди має бути пропорційним до наявної загрози;

використання летальної зброї заборонено для розсіювання натовпу. Відкриття вогню у натовп із метою тільки розсіяти є кримінальним злочином;

відкриття вогню дозволяється, тільки якщо військовослужбовцю (або військовослужбовцям) чи військовому майну, що є під його (їх) охороною, загрожує застосування зброї (знищення, захоплення).

При організації охорони державного кордону під час ускладнення суспільно-політичної обстановки в період проведення масових заходів передбачається:

1. Загальні вимоги до прикордонних нарядів:

склад прикордонних нарядів збільшується, передбачається використання броньованої техніки, додаткових засобів захисту та посилення прикордонних нарядів (шоломи, бронежилети, групова зброя тощо);

особовий склад повинен виявляти особливу обачність та витримку при несенні служби, за будь-яких умов діяти спокійно та впевнено, запобігаючи тим самим виникненню паніки та порушенням громадського порядку;

службу в прикордонних нарядах нести в суворій відповідності до поставлених завдань. Без рішення старшого начальника не змінювати маршрути руху прикордонних нарядів.

Обмежити перебування цивільного населення в безпосередній близькості від державного кордону чи за лінією інженерних прикордонних споруд.

2. У разі виявлення проведення несанкціонованого масового заходу поблизу державного кордону або лінії зіткнення сторін прикордонні наряди спільно із взаємодіючими підрозділами здійснюють такі заходи:

доповідають у підрозділ про початок, кількість учасників та обставини проведення цього заходу, виявляють основних організаторів, активістів, підбурювачів;

проводять попереджувальну роботу з організаторами та учасниками цього заходу щодо його припинення; роз'яснюють їм положення чинного законодавства з питань відповідальності за порушення прикордонного режиму та режиму державного кордону, можливість застосування спеціальних засобів та зброї;

у разі спроби порушення державного кордону з урахуванням обставин, що склалися, вживати заходів спільно з підрозділами поліції щодо затримання організаторів або активних учасників, які здійснюють такі спроби чи підбурюють до цього учасників заходу;

вживають необхідних заходів щодо фіксації протиправних дій інших учасників проведення цього заходу та їх документування і встановлення свідків.

3. Дії у разі загрози виникнення групових порушень державного кордону, перетину лінії зіткнення сторін поза встановлених КПВВ під час проведення мирних зборів:

здійснювати постійний моніторинг (виявлення, спостереження, оцінка і прогнозування) явищ, що можуть призвести до виникнення негативних ситуацій;

привести в повну готовність до дій резерви підрозділу та сусідніх підрозділів, які зосередити, виходячи з обстановки, що склалась, в підрозділі, пункті пропуску (КПВВ), іншому вигідному районі;

уточнити взаємодію та плани спільних дій з іншими правоохоронними органами та підрозділами ЗСУ, НГУ тощо.

передбачити своєчасне прикриття напрямків, що можуть бути використані для порушення державного кордону;

за необхідності ініціювати перед органами державної влади на місцях введення додаткових режимних заходів у контрольованих прикордонних районах;

підготувати особовий склад до дій в умовах загострення обстановки, проведення масових заворушень та значного збільшення службового навантаження.

4. При виникненні загрози групових порушень державного кордону (лінії зіткнення сторін), у тому числі й через пункти пропуску (КПВВ), необхідно під час проведення масових заходів:

зажадати від організаторів заходу чи акції негайного припинення правопорушень їх учасниками, попередити про відповідальність за їх вчинення та про можливе застосування сили та спеціальних засобів;

зробити попередження вголос, а при значній відстані або зверненні до великої групи людей – через гучномовці, не менше двох разів з наданням часу, достатнього для припинення правопорушення (одночасно організовується й проводиться документування протиправних дій учасників заходу);

дати команду негайно блокувати місце події, вимагати від учасників порушень їх припинення, попередити про застосування сили та спеціальних засобів, а в разі невиконання вимог – із застосуванням спеціальних засобів ужити заходів щодо припинення правопорушення шляхом поділу натовпу на дрібні групи та їх розсіювання, відокремлення та затримання активних учасників;

у разі неможливості припинення групових порушень наявними силами продовжувати блокувати територію до прибуття резервів сусідніх підрозділів чи резерву начальника органу охорони державного кордону;

у разі прибуття додаткових сил провести повторну спробу припинення правопорушення та затримання правопорушників;

у разі порушення державного кордону з території суміжної держави (тимчасово неконтрольованої території) вживати заходів щодо затримання організаторів або активних учасників, які здійснюють спроби незаконного заходу на територію України чи підбурюють до цього інших учасників заходу; решту цивільного населення видворяти за межі території України;

після припинення правопорушень здійснити огляд місця події з метою виявлення речових доказів, засобів терору (зброї, вибухівки та ін.), установлення свідків, злочинців, які втекли, тощо;

дотримуватися заходів особистої безпеки, виявляти обережність і пересторогу, урахувати можливу негативну реакцію присутніх громадян, щоб своїми діями не викликати ускладнення обстановки;

виявлених та затриманих організаторів і активних учасників правопорушень негайно доправляти до підрозділу внутрішніх справ (розгорнутих фільтраційних пунктів, а якщо негайне їх затримання неможливе або небажане, обмежитися встановленням їх особи для подальшого інформування підрозділів внутрішніх справ;

при припиненні масових правопорушень вогнепальну зброю повинна мати обмежена кількість військовослужбовців та співробітників інших правоохоронних органів (група затримання, конвоювання, вогневої підтримки), які повинні знаходитися на деякій відстані від безпосереднього місця конфлікту.

5. При порушеннях правопорядку за участю народних депутатів України:

установити особу народного депутата України, роз'яснити йому неправомірність дій та зажадати їх припинення;

за допомогою технічних засобів задокументувати протиправні дії народного депутата України.

6. При застосуванні організаторами й активними учасниками масових заворушень ємностей із запалювальною рідиною передбачити:

засоби гасіння одягу та спорядження;

захист особового складу щитами;

вилучення й затримання осіб, які застосовують запалювальну рідину проти особового складу та інших осіб;

підвищення темпу руху груп блокування і розосередження, використовуючи для цього техніку, спеціальні засоби, у тому числі водомети;

надання екстреної медичної допомоги потерпілим та їх евакуацію.

7. Для попередження вибухів та у разі виявленні вибухонебезпечних предметів:

при знаходженні в місцях масового скупчення громадян, особливо увагу звертати на осіб, які виявляють знервованість або неадекватну поведінку, мають при собі сумки, портфелі, пакети, у яких можуть знаходитися вибухонебезпечні предмети та вибухові пристрої;

звертати увагу на осіб, які залишають речі, що їм належать, у передбачених для цього місцях або намагаються передати їх іншим громадянам, після чого залишити це місце;

приділяти підвищену увагу місцям, де можуть бути встановлені вибухові пристрої, звертати увагу на припаркований у місцях з великим скупченням громадян автотранспорт.

У разі надходження будь-якої інформації про виявлення підозрілих осіб та вибухонебезпечних предметів:

записати установчі дані заявника, а також інші відомості, які мають значення для розкриття злочину, та негайно повідомити представників МВС;

ужити необхідних заходів для встановлення і затримання підозрілих осіб;

Виявивши об'єкти, схожі на вибухонебезпечні предмети і вибухові пристрої, необхідно:

провести візуальний огляд предмета, не торкаючись його;

повідомити підрозділи МВС та МНС про виявлений предмет, його зовнішні ознаки, місцезнаходження, час виявлення та інші обставини, які мають значення для справи;

ужити додаткових заходів щодо евакуації всіх сторонніх осіб на безпечно від місця виявлення відстань, не допускаючи паніки;

забезпечити охорону місця виявлення до прибуття оперативної групи та працівників вибухотехнічної служби;

у разі безпосереднього отримання від громадян знахідок, які викликають підозру щодо їх вибухонебезпечності, необхідно помістити їх у найбільш безпечне, з точки зору наслідків можливого вибуху, місце і виключити доступ до них сторонніх осіб.

Категорично забороняються:

будь-які дії відносно об'єктів, схожих на вибухонебезпечні предмети і вибухові пристрої;

спроби самостійного знешкодження вказаних об'єктів з використанням отриманих раніше навичок поводження з боєприпасами і вибуховими речовинами;

використовувати допомогу сторонніх осіб для знешкодження вибухонебезпечних об'єктів, включаючи і військовослужбовців.

Після вибуху:

затримати осіб, які підозрюються у скоєнні цього злочину;

повідомити підрозділ МВС, МНС про масштаби і наслідки вибуху, а також іншу інформацію, яка має значення для розкриття злочину;

надати першу допомогу потерпілим, а також забезпечити виклик на місце події швидкої допомоги;

у разі необхідності викликати працівників інших аварійних служб;

забезпечити охорону місця події.

Вимоги військовослужбовців ДПС України щодо питань дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму є обов'язковими для виконання службовими особами та громадами, які перешкоджають здійсненню їх повноважень.

Характер масових заворушень і їх особливості вимагають оперативності та готовності керівників підрозділів охорони кордону щодо прийняття рішень з організації оперативно-службової діяльності та забезпечення безпеки особового складу.

Тактичною формою забезпечення охорони державного кордону при вчиненні масових заворушень є посилена охорона державного кордону. Сутність такої форми полягає у підвищенні інтенсивності застосування сил і засобів та їх розташування на більшу, ніж за звичайних умов глибину, що досягається шляхом збільшення чисельного складу змін прикордонних нарядів за рахунок зменшення кількості змін та залучення додаткових сил і засобів. Слід урахувати, що посилена охорона кордону передбачає збільшення службового навантаження на особовий склад.

Для своєчасного та ефективно реагування на зміни в обстановці начальник підрозділу повинен забезпечити постійну готовність підрозділу до дій, що досягається шляхом безперервного збору та добування даних обстановки, прогнозуванням її розвитку; наявністю чергових сил та засобів, резервів для реагування на зміни в обстановці; мобільністю дій; укомплектованістю особовим складом та технікою; наявністю зв'язку; ступенем підготовленості особового складу; підтриманням зброї, техніки та спеціальних засобів у справному стані; наявністю запасів матеріальних засобів.

Резерви, чергові сили та засоби повинні розташовуватися в місцях, звідки вони можуть бути найближчим часом введені в дію.

Начальник прикордонного підрозділу при локалізації масових заворушень повинен негайно доповідати начальнику органу охорони державного кордону про кожне своє рішення, прийняте у зв'язку із зміною обстановки.

Висновки. При проведенні масових заходів, наслідком яких може бути дестабілізація обстановки в прикордонних районах, блокування діяльності підрозділів ДПСУ та інших силових структур, порушення державного кордону, незаконного перетину лінії зіткнення сторін, відбувається організаційно-структурна перебудова оперативно-службової діяльності підрозділів органу охорони державного кордону, різко зростає навантаження на особовий склад підрозділу, передбачається застосування додаткових сил і засобів, збільшується склад прикордонних нарядів, наявна тонка грань між локалізацією певної конфліктної ситуації до переростання її у великомасштабні масові безлади.

Список використаної літератури

1. Кулешов О. О. Забезпечення громадського порядку загонами спеціального призначення / О. О. Кулешов // Матеріали наук.-практ. конф. “Забезпечення громадської безпеки” головне завдання правоохоронних органів держави” 23 лютого 2007 р. – Донецьк, 2008. – С. 122–130.
2. Остапенко О. І. Тактична підготовка персоналу органів внутрішніх справ України для проведення спеціальних операцій (засоби, форми та методи) / О. І. Остапенко, В. В. Новиков, Л. Г. Чистоклетов. – Л., 2002. – 74 с.
3. Потапов А. Тактика антитеррора / А. Потапов. – М. : Издательство ФАИР, 2008. – 480 с.
4. Сучков В. Нормы международного гуманитарного права о ведении вооруженных конфликтов и миротворческих операций / В. Сучков // Ориентир. – 2007. – № 12. – С. 24-27.
5. Тристан Ферраро. Применимость и применение международного гуманитарного права в отношении многонациональных сил / Ферраро Тристан // Междунар. ж. Красного Креста Многонациональные военные операции и право. – 2013. – № 95 (891/892). – С. 29-94.

Рецензент – кандидат військових наук, доцент Каштелян С. О.

Михайленко А. Основные способы действий подразделений пограничного отряда по обеспечению охраны государственной границы во время проведения массовых мероприятий в приграничных районах

В статье проведен анализ и осуществлено обобщение опыта оперативно-служебной деятельности подразделений Государственной пограничной службы Украины, ВС Украины в условиях обострения общественно-политической обстановки, проведения антитеррористической операции в приграничных регионах, а именно большой вероятности возникновения массовых беспорядков с использованием местного населения для дестабилизации обстановки в приграничных районах. На основе этого разработаны приемы и способы действий подразделений при охране государственной границы в условиях обострения обстановки, противодействий их блокированию толпой, отдельными группами местного населения.

Ключевые слова: массовые мероприятия, блокирование участков, маршрутов движения, способы и приемы действий при разблокировке, специальные мероприятия по пресечению нарушения государственной границы большими группами гражданского населения.

Mikhailenko O. The main methods of action of the border guard detachment units to ensure the protection of the state border during mass events in the border areas

The purpose of the article is to analyze and generalize the experience of carrying out special measures by units of the State Border Guard Service of Ukraine in co-operation with other law-enforcement agencies and the Armed Forces of Ukraine in order to stop the violation of the state border by large groups of civilians and, on the basis of this, develop the methods of action in case of blocking areas, traffic routes, military towns (sites) by crowds in contemporary conditions.

The article discusses the procedure for the action of the border guard units while protecting the state border in the conditions of aggravation of socio-political situation and the perils of unauthorized mass events with the participation of the local population aimed at destabilizing the situation in the border areas, that is:

the action of the personnel of the state border guard units while performing the tasks on border guarding;

the action of border patrols in case of unauthorized mass events near the state border;

the action of the unit in case of a threat of massive violations of the state border during the peaceful assembly;

the action of the unit in case of massive violations of the state border;

the action of the unit in case of violations of law with the participation of people's deputies of Ukraine;

the action of the unit in case of massive disturbances with the use of tanks with inflammable liquids by organizers and active participants;

the action of the unit in case of preventing explosions and in detecting explosive objects.

Thus, it can be said that during the mass events which may result in the destabilization of the situation in the border areas, blocking the activities of the state border guard units, military and other structures, the violation of the state border, the illegal crossing of the line of contact, structure reorganization of the operational-service activity of the state border guard unit takes place, the pressure on the personnel of the unit increases sharply, the use of additional forces and means is provided, the amount of patrols increases, there is a subtle line between the preventing a certain conflict situation and its overgrowing in large mass disorders.

Keywords: *mass actions, blocking of the sections of traffic routes, methods of action in case of release (scattering), special measures to stop the violation of the state border by large groups of civilians.*